

ԺԳ. Ածականներ:

ա) Լաւ մտքով. — կայկուռք, մէքքըլ-ւէն, մօվէնա, մաքքուռէլ, շիֆ, փիմքարի, ֆալանքօն, ֆօֆէք:

բ) Յոռի մտքով. — ապուզըռք, ըզպանտուտ, լամփացա, խուռառա, հայքա, հայտուտ, հէօտիւֆ, քափօն, մալաքա, միգվիք, միմիվիգ, միտտա, շառլաքան, շարիվարի, չալափուրյա, չանչան, չափաչուա, չօլփա, պապալա, ֆօքէֆան, ֆօֆօգ, ֆալցօ, ֆօնօշիմն:

գ) Մահբայներ. — սուվուրյա, վիրա, ֆօռա, ֆօնքնա:

Ինչպէս վերոյիշեալ ցուցակէն կը տեսնուի, կեանքի բոլոր կողմերու մէջ ալ եւրօպական ազդեցութիւնը կայ. ամէնէն աւելի հարուստ են հագուստեղէնի եւ արհեստագիտութեան բաժինները, որոնց իւրաքանչիւրը աւելի քան 120 բառ ունի: Արհեստներու մէջ ալ յատկապէս կօշկակարութիւնը եւ դերձակութիւնը գրեթէ ամբողջապէս օտար բաներէն, մնացեալը ֆրանսերէն կամ յունարէն է: Ասիկա նշան է, որ նոյն արհեստները գուրտէն եկած են մեզի: Կօշկակարութեան համար արդէն վարպետները յայտնապէս կը խոստովանին թէ այս արհեստը իտալական ծագում ունի¹: Միւս արհեստներուն համար դժբախտաբար շատ տեղեկութիւն չունիմ: Ամէնէն քիչ փոխառութիւնները կը գտնենք բայերու մէջ, ինչ որ սովորական երեւոյթ է բոլոր լեզուներու մէջ:

¹ Կօշկակարական բոլոր բաները տուած է ինձ հանդուցեալ հայր Յակոբ աղա († 1910 սեպտ.) որ կանոնի կօշիկներու նշանաւոր վարպետ կօշկակար մ'էր: Ինքը կ'ըսէր թէ կօշկակարութեան դերազոյն վարպետները իտալացի մէջ են եւ ասիկա հաստատուելու համար հետեւեալ պատմութիւնը կը պատմէր: Եւրօպէան իտալիա արշաւած ժամանակ, կը կանչէ իտալացի կօշկակար մը եւ կ'ապուրէ շինել երկար զինուորական մոյզ մը (նախօշէօն ճիգմէսի), յատկապէս դժվարանելով ֆրանսացի վարպետները եւ խօսելու պատուիրելով որ աշխատի անոնց նման լաւ գործ մը պատրաստել եւ ոչ թէ իտալացի վարպետներու պէս: Իտալացին իր ազգային հարգանքներէն մէջ վերաւորումը քանի մը օրէն կը բերէ մէկ հաս մոյզ եւ կը խնդրէ փորձել: Կայսրը կը հաշմի եւ ըստ ամենայնի լաւ կը գտնէ: Երբ փորձելէ յետոյ ոտքը մոյզէն գուրտ կը հանէ, կը տեսնէ որ ոտքին տեսլին հողաթափ մը անցուած է: Իտալացի վարպետը այնպիսի հնարքով հողաթափը շինած եւ ազուցած էր մոյզին մէջ, որ ոչ գուրտէն եւ ոչ ներսէն ամենեւին չէր նշմարուեր: Կայսրը ատոր վրայ աւելի ուրախացած՝ կը պահանջէ մոյզին զոյգը: — «Այն ալ թող ֆրանսացի վարպետները չենեն», կը պատասխանէ իտալացի հայրս կօշկակարը:

(Շարունակելի): Է. ԱՃԱՌԵԱՆ

ԵՓՐՈՍԻ ՍԵՉՄԵՆԻԳԼՈՒԻՍԸ ՊՈՄՊԵՆՍԻ ԺՇՄԵՆԵԿԷՆ ՄԻՆՉԵՆԻ ԸՐԸՐԱՅԻՆՈՑ ԸՇԹԱՐՀԱՎԵԼՈՒԹԻՒՆԸ

ԳՈՐԾ ՎԻԿՏՈՐ ՇԱՊՈՅԻ *

ՆԵՐԱԾՈՒԹԻՒՆ

Ներկայ աշխատասիրութիւնս՝ ինքնին կը գուշակուի, յառաջ եկած է ընդարձակ չափով մ'այն դադափարէն, որմէ ծնունդ առած է Ռընէ Կայնայի գեղեցիկ մատենանը՝ «Ափրիկէի հոռոմէական բանակը»¹. բայց նրաթիւն սահմանադժուումն ու ատողաներուն դասաւորութիւնը հոս զգալապէս տարբեր են՝ պատմական եւ աշխարհագրական կարգի պատճառներով:

Պր. Կայնա կրնար իր երկասիրութեան մէջ հիւսել Պետութեան ժամանակ Ափրիկէի մէջ մղուած պատերազմաց լիակատար պատմութիւնը, որովհետեւ այս պատերազմները ի վերջոյ ոստիկանական պարզ գործողութիւններ էին, եւ ծանրակշիւ ապստամբութիւնները ցանցաւ էին ու կարճատեւ: Բայց Արեւելեան սահմանապահին վրայ կուրծնէր չափազանց յաճախակէս էին եւ այլեւայլ ժամանակամիջոցներու մէջ, նոյն իսկ գրեթէ անընդհատ: Այս ամէնը պէտք էր բոլորովին մէկգլխի թողուլ, որպէս զի խափանարար չըլլայ այսպիսի հսկայածաւալ նիւթ մը՝ զոր բաց աստի շատ ալ դժուարին է նկարագրել:

Միւս կողմանէ հրաժարած եմ ամէն տեսակ անձնագրութիւնէ (prosopographie, դեմագրութիւն). հետազոտութեանց այս ճիւղն այժմ Գերմանիոյ մէջ շատ աւելի ընդարձակ ծաւալով կը մշակուի բազմաթիւ աշխատակցաց կողմանէ, եւ ասոնց լիակատար ար-

* Գործի փրանսերէնի խորագիրն է՝ La frontière de l'Euphrate de Pompée à la conquête arabe. Par Victor Chapot, ancien membre de l'Ecole française d'Athènes, docteur en droit, docteur ès lettres. Ouvrage contenant vingt-deux Illustrations et une Carte hors texte. Paris 1907. քարգմանութիւնս կատարած է Է. Յակոբոս Տաշեան «Հանդէս Ամսօրնայի» համար: Աշխատասիրութեան կարեւորութիւնը չայց պատմութեան, յատկապէս Հայաստանի արեւմտեան-հարաւային սահմաններու ուսումնասիրութեան համար իմիջին հասկանալի է խորագրէն: Թէպէտ 40 տարի յառաջ լոյս տեսած է գիրքս, բայց պահած է ան իր քարգմանութիւնը մինչեւ մեր օրերը:

¹ René Cagnat, l'Armée romaine d'Afrique. — Հոռոմայի եւ Դանուբի սահմանադրութիւններն ալ նոյն իրաւամբ ուշադրութիւն կը գրաւեն. պատրաստողական հետազոտութիւններն երթալով կը բազմանան, եւ ի հարկէ օր մը համադրութեան մը պիտի յանդիս:

դեանց հրատարակութիւնը շատ պիտի չուշանայ: Ուստի յաջորդ էջերուն մէջ չի գըտնուիր Ասորոց աշխարհի նուիրակներուն առաջնագիրը այնպէս՝ ինչպէս թոյլ կուտային մեր տրամադրութեան ներքեւ եղած յիշատակարանները կազմել: Ասոնք զինուորական գործակալներ էին, որովհետեւ կը հրամայէին իրենց բաժնին գորաց ուստի այն աստիճանաւորաց մէկ ցանկը յօրինելը գործէս դուրս եկամուտ բան մը չէր ըլլար, բայց նաեւ մեր ինդըրին մէջ միայն երկրորդական արժէք մը կ'ունենար, եւ նոյնը հաստատելու հարկաւոր քննարանութիւնքը կանխապէս իսկ անօգուտ կրկնութիւն մը կ'ըլլային:

Ընդհակառակն պատշաճ տեսայ որոշիչ նկարագրիները յիշատակել այն ազգերուն՝ որ Պետութեան այս արեւելեան սահմանները կը բնակէին եւ անոնց՝ որոնց դէմ կ'ողորմէին հոռոմէական զօրութիւնները այս կողմանէ: Ասի կնճոտութիւն մըն է որուն ուրիշ տեղ չենք հանդիպիր, եւ որ պատճառն էր Հոռոմացիներու զօրագրութեան մէջ մուծուած մայեցւոց ռազմագիտութեանց: Այս ճըշխորին կերպարանափոխութեանց: Այս ճըշխորիտ ազգանկար միւսէնը զինել ու մեկմարիտ ազգանկար միւսէնը զինել ու մեկմարիտութեան պահանջած մեկնակէտը:

Ուրիշ ինքեր մ'ալ ինքնաբերաբար կը ծագի Ասիոյ՝ բայց ոչ Ափրիկէի մէջ. այն վայրկեանէն որ Հոռոմ վճռեց այս վերջին ցաւաքին վրայ ոտք դնել՝ իւր տիրապետութեան սահմանները զժուած էին նոյն իսկ բնութիւնէն. բայց Արեւելից մէջ՝ մինչեւ ուր երթալու էր: Ուր կը սկսէր անբանաւոր եւ անխոհեմ իշխանափոխութիւնը: Ասի ամէնէն փափուկ խնդիրներէն էր, որուն բազմապիսի լուծումներ կրնային տրուել. լուծման բազմաթիւ փորձեր ալ եղան. ասոնց լուծման փորձերէն էր: Արդ այս քաղաքապետութեան եւ անոր մէջ տեսնուած տամատտ վարանաց վերլուծութիւնը տեսակ մ'իմաստասիրութիւն է մեր նիւթին:

Սակայն էական հատածը կը վերաբերի աշխարհագրական քանակագրութեան, եւ ասոր դերակշիւ կարեւորութիւն մը տուած եմ: Ասորոց աշխարհի պաշտպանութիւնն ամէնէն աւելի ամբաշինութեան վրայ յեցած էր, եւ թէ Միջագետաց հին քաղաքներուն աւերակաց վիճակը շատ քիչ անդամ թոյլ կուտայ գոհացուցիչ կերպով վերակազմութիւններ յօրինելու, գոնէ այլեւայլ հեղինակաց, որ ականատես ու արժանահաւատ վկաներ

են, մատակարարած տեղեկութիւնները մասամբ այս թերոյթը կը լրացընեն: Եփրատի մերձակայ գրեթէ ամէն քաղաքներն ու սահմաններն ամբողջներ էին, որոնք կրնային ժամանակ մը զիմադրել այնպիսի ազգի մը յարձակման դէմ, որ դարերով պաշարմանց մէջ անյաջողակ մնաց, եւ այսպէս սպասել փութով խնդրուած զնդերու օգնութեանն, որոնց սակաւաթիւ քանակը պիտի համակուէր անոնց զիւրաշարժութեամբը:

Թերեւս իմ պարզարանութեանց մէջ այլեւայլ մասեր անհամաչափ երեւան: Որոշած եմ՝ համառօտարան ըլլալ այն բերդերուն մասին, որոնք նշանակուած ու նկարագրուած են իմ նախորդներէս. ընդհակառակն՝ ընդարձակօրէն գործածած եմ ուղեգրական իմ ծանօթագրութիւններս, երբ արական իմ ծանօթագրութիւններս, երբ ասոնք անձանօթի մը մասին էին: Գրքի մը հեղինակը, որ նպատակ չունի պարզ յուշաբար մ'ըլլալ, ստիպուած է հաւասարակշռութեան դէմ այս մասնական թերութիւնը յանձն առնուլ:

Մեզի աւելի նուազ ծանօթ են Ասորական զինուորական կազմակերպութեան վարչական մանրամասնութիւնները քան թէ անոնց ընդհանուր նկարագիրը: Այս երկիրս արձանագրութեանց կողմանէ ազբատ է եւ եղածները լակոնական են: Փորագրութեան համար գործածուած քարն անպիտան ըլլալով՝ քանդակելու համար ստիպուած էին ստուարատաւ նշանագիրներ ընտրել. ամենազոյգն յիշատակարանը շուտով մը մեծածաւալ երեսներ կը բռնէր: Անոր համար անկարելի է Ասորոց աշխարհի բանակներուն, ասոնց բանակետեղերուն ու տեղափոխութեանց, բանակակենաց, զինուորական վարժոցներու, զինուորներու պաշտամանց եւ նմանաց մասին սփռելու այն լոյսը, զոր այնպէս յորդաուտ կը պարզեն այս ամէն կէտերուն մասին Ափրիկեան անհամար արձանագրութիւնները: Ասոր հակառակը հոս տարեգրները կը վիտան. եւ որովհետեւ ասոնք մասնաւոր կը պարզեն այս ամէն կէտերուն մասին Ափրիկեան անհամար արձանագրութիւնները: Ասոր հակառակը հոս տարեգրները կը վիտան. եւ որովհետեւ ասոնք մասնաւոր կը պարզեն այս ամէն կէտերուն մասին Ափրիկեան անհամար արձանագրութիւնները: Ասոր հակառակը հոս տարեգրները կը վիտան. եւ որովհետեւ ասոնք մասնաւոր կը պարզեն այս ամէն կէտերուն մասին Ափրիկեան անհամար արձանագրութիւնները:

Իմ առաջին դադափարս էր արեւելեան սահմանագրութիւն իւր ամբողջական ընդարձակութեամբն առնուլ՝ Կարմիր ծովէն մինչեւ Սեւ ծով: Սակայն առաջնակարգ պատճառ մը ստիպեց բոլորովին ուրիշ որոշման

պէր նախապատուութիւն տալ լատին կամ յոյն ձեւերուն³ :

Հռոմէական հաստատութեանց մասին ճանաչող գրքերուն մէջ կը հանդիպինք հիմնական եւ աւանդական սա սահմանադրուած ընկեր սովորութեան՝ Դիոկղետրիանոսէ յառաջ եւ Դիոկղետրիանոսէ յետոյ : Ես հրատարեցայ նիւթերու այսպիսի ընդհանուր բաժանում մ'ընելէն : Ասորոց աշխարհին մէջ իրենք այսպէս պարզ չեն . փոխանակ բարեջրութեան կէտերուն՝ հոն միայն մանրամասնական եղանակաւորումներ կատարուած են՝ որոնք յառաջ կու գային պարագաներէն, որոնք աւելի զօրաւոր էին քան թէ կայսերաց բարեփոխական գաղափարները : Իւրաքանչիւր գլխու մէջ նշանակուած են ժամանակագրական զանազանութիւնները, եւ պիտի տեսնուի թէ նիւթին համեմատ՝ կարելի չէ զանոնք պէսպէս փոփոխել :

Այս դիտողութեանս առանձինն կարեւորութիւն մը կու տամ այն ամէն բանի նկատմամբ որ բանակին զօրացոյցներուն հետ կապ ունի : Անշուշտ չենք կրնար ուրանալ մեծ բարեփոխութեան այն նշանաւոր օգուտը, որ Դ. դարուն սկիզբը պաշտօնական եղաւ եւ որ պահեստի բանակը կը բաժնէր սահմանագիւղաներուն զնդերէն : Բայց այս բարեփոխութիւնն արդէն պատրաստուած էր նախընթաց դարուն եւ իրականին նաեւ մասամբ ի զլուխ հանուած էր : Ուստի մեր ուսումնասիրութեան մէջ բոլորովին բացառօրէն իշխելու չէ նոյնը⁴ : Ասկէ կանուխ է լեզուններու մանրացումը, ինչպէս նաեւ հեծելազօրու (equites) զնդերու ծագումը . եւ ոչինչ կ'արժէ հոս օտարացեղ տարերաց գեղակչութեան մէջ, եւ առանց աղղեցութեան մնացած է հին օժանդակ (auxilia) զօրաց վաշտերու (cohortes) եւ թեւերու (alae, alae) բնութեան եւ կազմութեան նկատմամբ, եւ ես հարկաւոր համարեցայ այս պէսպէս զնդերու տեսականութիւնը ցուցընել, որոնք այնպէս երկայն ժամանակ պա-

հուած են իրենց բանակատեղիներու մէջ : Զուտ զինուորական տեսակետով դուքսը (dux) ըստ բաւականին կը յիշեցընէ նահանգի նախարար (legatus provinciae), եւ վերջապէս զօրաց մագիստրիստը (magister militum, Զօրավար զօրաց)՝ որ Պարսկական պատերազմին կ'առաջնորդէր դասակազօրաց (comitatenses) կամ պալատական օժանդակազօրաց (auxilia palatina) ա'յնպէս չէր տարբերեր Գ. դարու զօրացեալէ մը, որ՝ ըլլա'ր կետար կամ հիւպատոս՝ միեւնոյն նպատակաւ իւր գլխաւոր զօրութիւնները կ'առնուր Դանուբի լեզուններէն : Վերջապէս Դ. դարու զինուորական կազմակերպութիւնը տակաւին կը պահէ հնոյն հետ իւր կապերը, որոնք յետոյ ի հարկէ պիտի տկարանային, եթէ ոչ խզուէին : Վասն զի Յուստինիանու ժամանակ, որչափ որ կրնանք այս մասին դատաստան մ'ընել, զօրակարգական բոլոր միութիւնները կ'երեւայ թէ ձուլուած են քուոյ (numerus) այնպիսի ընդարձակ ու այնպէս պարզ գաղափարին մէջ, որ այնուհետեւ միակ բացատրութիւն մըն է, որ կը նշանակէ իրարմէ բոլորովին տարբեր խմբերն ալ : Այս անժխտելի խտանակութեան մէջ փորձած եմ ժամանակագրական կարեւորագոյն բաժանումները պահել եւ չզրհել որ եւ է հակասութիւն մ'որ մտադրութեան արժանի էր :

Ինձի կ'երեւայ թէ ժամանակի այս բաժանումներն իւրաքանչիւր գլխու մէջ տակաւին աւելի դիւրաւ ընդունելի են ա'յն գլխոյ մէջ, որոնք շատ տկար զարգացումներ կը ցուցընեն, որովհետեւ ճշգրիտ ու մանրամասն տեղեկութիւններ կը պակասին . այլեւայլ նիւթերու մասին միայն էլի կամ կէս էլի ատաղձ ունեցած եմ սոջեւ . զասոնք բաժնելու պէտք մը չկար : Ասի ըրած ատենս՝ աչքի առջեւ ունիմ գլխաւորաբար այն գլուխը, որուն խորագիրն է՝ Բանակին վարչական եւ օրինական կառավարութիւնը, որուն մէջ շատ մը թիրոյթներ պիտի նշմարուին . զօրաց քաղաքային վիճակին, խնայողութեան արկղներուն եւ զինուորական վարժարանաց մասին բան մը չունինք ըսելու՝ որ Արեւելքի յատուկ կամ անկէ ծանօթ ըլլար : Զարմանալի պիտի երեւայ նոյնպէս որ նոյն խորագրին ներքեւ զօրահանութեան վերաբերեալ տեղեկութիւնները չեն գտնուիր : Հասուն խորհրդով կը ըսելէն ետքը՝ գերագուս համարեցայ զասոնք հիւսել զօրաց զնդերու նկարա-

³ Կ'աւելցընեմ թէ յաճախ խօսքին պարզութեան կամ նաեւ պէսպիսութեան համար չեմ զգուշացած՝ Բիւզանդեան շրջանի հեղինակաց պէս՝ զործածել Հռոմայեցիք կամ Հռոմէք բացատրութիւնը, նշանակելու համար Բիւզանդիոյ ինքնակալաց հպարտները : Ասի այն առաւելութիւնն ունի որ՝ այսպէս բացատրելէն ետքը՝ կը պատշաճի թէ՛ վերին (Հռոմէական) եւ թէ՛ Ստորին (Բիւզանդեան) կայսրութեան :
⁴ Սասանեանց ամբաստան՝ իւր ունեցած հետեւութեամբքն՝ այս պատմութեան մէջ շատ աւելի վճահական վարկեան մը կ'երեւայ ինձի . բայց ասի ինքն իրեն ընդհանուր զոհարարիչ բաժանում մը չի ընծայեցընէր :

զրութեան մէջ, եւ կը յուսամ որ ա'յն տպաւորութիւնն ազգած եմ թէ այս երկու գաղափարաց մէջ շատ անձուկ աղերս մը կայ :

Ամէնէն աւելի ես կը ցաւիմ որ մեր թերակատար տեղեկութեան պատճառաւ գիրքս Հատրնալիս հնդրոց (quaestiones selectae) ժողովածոյքի մը անյօղ երեւոյթ մ'առած է . սակայն պատմութիւնն ալ արձանագրութեան հնարիւրութեան կը նմանի . աւելի կ'արժէ վաւերական ծայրատեալ արձան մը քան թէ վերանորոգեալ գործ մը՝ կամայական յաւելուածոյ մասերով :

Քանի մը խօսք ալ հեղինակաց հրատարակութեանց մասին, որոնք ամէնէն աւելի բազմաթիւ կոչմանց մէջ յիշատակուած են :

Պղինիոս յիշուած է զրոց ու հատուածներու այն թուերով, որ նշանակուած են լուսանցքի վրայ Jan-Mayhoffի հրատարակութեան մէջ . նոյն ոճով՝ Յովսեպոս ալ (հրատարակ. Niese) : Պողոմեայ համար գործածած եմ հրատարակութիւնը զոր հոգացած են Müller-Fischer : Իսկ Պրոկոպեայ մասին՝ «Վասն Պարզմ. Պրս.» եւ «Ծածուկ Պոմ.» գրքերը կոչուած կ'ընեմ Henryի հրատարակութեան համեմատ (գիրք, գլուխ, հատած) . բայց «Վասն Երևութեանց» տակաւին ըլլա տեսած չըլլալով Teubnerի զրավաճառանոցէն, կը գործածեմ Բոնն (Bonn) քաղաքի հրատարակութիւնը : Թէոփանէսի եւ Թէոփիլակտոսի Սիմոնաստայի համար՝ Բուրի (Boor) հրատարակութիւնը (գիրք, գլուխ, հատած) : Զաքարիա Հոնտորի համար՝ Ահրենսի եւ Կրիզոստոմի գիրք . Թարգմանութիւնը (Zacharias Rhetor, Die sogenannte Kirchengeschichte, in deutscher Übersetzung hrsg. von G. Ahrens u. G. Krüger, Leipzig 1899) : Իսկ աշխարհագրական յուշարարաց մասին՝ Անտոնինեայ Ուղեգրութիւնը կոչուած եղած է Վեսելինգի (Wesseling) Թուարկութեան համաձայն, Ռաւեննայի աշխարհագրութիւնն եւ Հերոկլէսի Ուղեկցութիւնը (συνηθηρια) Partheyի Թուարկութեանց համեմատ :

Յուլիանու համար ընդունած եմ Եպանհայի (Spanheim) գիւրաշարմար բաժանումները՝ զորոնք Հէրտլայն (Hertlein) ալ պահած է :

Ինքնին կը հասկըցուի թէ «Պաւլի-Վ.» կը նշանակէ Պաւլի-Վեստլայի Հանրագիտարանը (Realencyclopädie, von Paul y - Wissensowa) : Դիւրաւ կը ճանչցուին դարձեալ

սովորական գործածուած համառոտութիւնները, ինչպէս՝ CIL (Հաւաքածոյ Լատինական արձանագրութեանց), CIG (Հաւաքածոյ Յունական արձանագրութեանց), BCH (Տեղեկագիր Հելլենական թղթակցութեան) IGRRT (= Inscriptiones Graecae ad res Romanos pertinentes, Յունական արձանագրութիւնք Հռոմէական իրաց վերաբերեալ), եւ նմաններ :

(Շարունակելի) : Զ. Յ. ՏԱՇԵԱՆ

ՅՈՒՑՈՎ ՀՅԵՆՐԻՆ ԶԵՌԵԳՐԸ
Ի ԲՈՒԼԳՐԻԸ
1.
Մ Ա Շ Տ Ո Ց
Ի Պ Լ Ո Վ Դ Ի Ի

ԹՈՒՂԹՔ՝ 147: — ՄԵՏՈՒԹԻՒՆ 13.5 X 10: — ԳՐՈՒԹԻՒՆ՝ միասին՝ 11 X 7: — ՏՈՂՔ՝ 21: — ԹԵՐԹՔ՝ նշանակուած են 12, իւրաքանչիւրը 8 քուրք, սակայն կանոնաւոր չեն քերքերը (ե ունի 10, 2՝ 7, 1՝ 31, 1՝ 13, 1՝ 22, 1՝ 7): — ՆԻՒԹ՝ մագաղաք մասամբ հաստ, մասամբ բարակ: — ԿՈՁՄ՝ փայտեայ կաշեպատ, փակելու մարք համուած եւ մասամբ փայտաւոր: — ՄԱԳԱՂԱԹԵԱՅ ՊԱՀՊԱՆՆԱԿ՝ աղջիկ երկու, կոնքի հատ մը, այն ալ կտրուտուած: — ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ՝ ոչ լաւ, ընդհանրապէս փայտաւոր. ք. 16, 24, 25, 49, 68, 82, 83, 103, 120, 147 պատուած. տեղտեղ մագաղաքեայ քարիկներով նորոգուած. ք. 1—2 իրենց տեղայն չեն վերաքերքը. ամբողջ քարեր կտրուած համուած են, այսպէս՝ ք. 55—56ի միջեւ երեք քուրք, ք. 91—92ի միջեւ երկու քուրք, ք. 94—95ի միջեւ երեք քուրք, ք. 118—119ի միջեւ երկու քուրք. իսկ ք. 104—105ի միջեւ քուրք ինկած է: — ԳԻՐ՝ բոլորգիր կանոնաւոր, տեղտեղ մաշած, քանակուած եւ դժուարքերով դարձած. ք. 8րդ օտար ձեռքի կրկին գրուած. ք. 55րդ՝ ֆերուած, ամբողջովին դարձած. նոյնը նաեւ ք. 94ա: — ԶԱՐԿԱԿԻՐՔ՝ ամեն կանոնի սկիզբը միագոյն կամ երկգոյն (ք. 3ա, 21ա, 32ա, 34ա քոչնագիր, ոչ շատ յաջող): — ԽՈՐԱԿԻՐՔ՝ եւ սկզբնատաք կարմրագիր. գլխաւոր հատուածոց սկզբնատաք մանուշակ: — ԽՈՐԱՆ՝ ք. 3ա երկգոյն (ոչ շատ յաջող), մեշտեղ սեղուած արուած մատիտով: — ԿԻՍԱՆՆԱՆ՝ ք. 56ա մանուշակագոյն: — ԼՈՒՍԱՆՑՈՒՂԱՐԻՔ՝ մեծ եւ միագոյն (մուքամանուշակագոյն, ք. 3ա երկգոյն) ամեն հատուածոց սկիզբը, այսպէս ք. 3ա, 21ա, 32ա, 34ա, 39ա եւն. ք. 133ա քոչնագրով: — ՆԿԱՐՔ՝ չկան: — ԳՍԱՐԿ՝ ք. 1ա, 2բ: — ԺԱՄԱՆԱԿ՝ յիշատակարանի իյնալովը անյայտ, իբր ժձ—ժէ դար: — ԳՐԻՉ՝ ԾԱՂԱՊՈՂ՝ ՏԵՐ եւ ՏԵՂ ամծանօք այժմ: — ՅԻՇԱՍԱԿԱԿՐՈՒՆ